



“ÇERKES SOYKIRIMI” İSİMLİ ESERİN İNCELEME-DEĞERLENDİRME VE ELEŞTİRİSİ

Richmod, W. 2018. *Çerkes Soykırımı*. (Çev. Boz, E.). Ankara: Koyusiyah Yayıncılık.

Abdullah CİNKARA*

Kafkasların Rusya tarafından işgal edilmesi bütün Kafkasya hakları için bir dönüm noktası olmuştur. Don Kazaklarının dışında Rus katliamlarından nasibini almayan bir halk yok gibidir. Gürcüler ve Ermeniler gibi Hristiyan halklar Rusya tarafından toplu katliamlara uğramamış ve sürgün edilmemiştir. Çerkesler, uğradıkları toplu kıyımlar yetmiyormuş gibi 1863 ve 1864 yıllarında, toplumların hayatında derin bir acı bırakan, çıkılan meşakkatli yollarda hedeflerine ulaşmadan birçoğunun hayatını kaybettiği dünya tarihinin en trajik olaylarından biri olan “Sürgün”ü yaşamışlardır. Çarlık Rusya’sı yıkılıp Bolşevik Rusya kurulsun da Çarlık Rusya’sının bu politikalarının devam ettirildiği görülecek ve daha yakın bir dönem sayılabilecek olan 1944-1945 yıllarında dili ve dini ayrı olduğu için birçok halk sürgünün ne acı verici bir olay olduğunu deneyimleyecektir.

Walter Richmod’un “*The Circassian Genocide*” isimli eseri “*Çerkes Soykırımı*” adıyla Erdoğan Boz tarafından çevirisi yapılmış, 2018 yılında Koyusiyah Yayıncılık tarafından yayımlanmıştır.

Walter Richmod, Lisans eğitimini 1987’de Arizona Devlet Üniversitesi’nde Rus dili üzerine yapmış, 1994 yılında Güney Kaliforniya Üniversitesi’nde Slav dilleri ve edebiyatları konusunda doktorasını tamamlamıştır. 1995 yılından beri Occidental College’de Rusça, edebiyat ve sanat konuları başta olmak üzere petrol siyaseti ve dağılan Sovyetler Birliği’nin Müslüman halkları konularında dersler vermektedir. (Sönmez, 2009). Yazarın İlk eseri “*The Northwest Caucasus: Past, present, future*” 2008 yılında yayımlanmıştır. Yazarın 2. Kitabı olan “*The Circassian Genocide*” 2013 yılında yayımlanmıştır. Bunun dışında Richmod, kitap bölümleri ve birçok akademik makale yazmıştır.

Eser’de kısaca Çerkeslerin tarihi kökeni, toplum yapısı, kültürel özellikleri ve Çerkesleri oluşturan farklı boylar ve özellikleri gibi kısa bilgiler verilerek genel bir giriş yapılmıştır. İlk başlarda Rusya’nın bölge halkına bakışı, Büyük Petro’yla birlikte değişen Kafkas siyaseti ve sonrasında yaşananları irdeleyen yazar daha sonra Rusya, İngiltere, Fransa ve Osmanlı’nın Kafkaslarda izlediği politika sonrası gelişen siyasi olaylar ve bu devletlerin Kafkas halklarının özellikle Çerkeslerin kaderini nasıl etkilediği sorusunu cevaplamaya gayret göstermiştir. 1864 yılında yaşanan *sürgün* ve *etnik temizlik* üzerinde duran yazar Çerkeslerin sürgün edildiği ve göç ettiği yerlerde yaşadıkları zorluklar ve hayatta kalma mücadelelerini incelemiştir. Son olarak Çerkeslerin uğradıkları etnik soykırımı duyurmaya çalışmaları ve buna dair yapmış oldukları faaliyetlere değinerek geçmişten günümüze Çerkeslere uygulanan mezalimi kaynaklar ışığında açıklamaya çalışmıştır.

* Abdullah CİNKARA, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dünyası Araştırmaları Türk Tarihi doktora öğrencisi, abduhahcinkara@gmail.com. Orcid ID: 0000-0001-7608-8254

Yazarın eseri yazmaya başlamadan önce gerek kitap içeriğinde karşılaştığımız cümlelerde gerekse eserin kaynakçasında geniş bir literatür taraması yaptığı göze çarpmaktadır. Eser’de İngilizce, Rusça, Türkçe ve Fransızca kaynaklar kullanılmıştır. Ayrıca yazar Gürcistan’ın, Rusya’nın Kafkaslarda izlediği siyaset ve katliamlara dair arşivlerini açması konunun anlaşılmasına olumlu katkı sağladığı belirtmekte, Fakat Rusya’nın hala bu konuda arşivlerini bilim dünyasıyla paylaşmaması ve geçmişte atalarının uyguladığı insanlık dışı katliamları savunan bilim heyetleri oluşturması hem eleştirilmekte hem de bilim dünyasının daha çok doğru veriye ulaşmasındaki büyük bir engel olduğu dile getirilmektedir.

Giriş kısmında, Çerkeslerin tarihi hakkında kısaca bilgi veren yazar “*Kendilerine Adige diyen Çerkeslerin MÖ 3.binyıl gibi erken bir dönemde Orta Anadolu da ileri bir medeniyet kuran Hattilerin, Hititlerin işgali ile pek çoğu Kuzeydoğuya göç ederek Karadeniz kıyılarına Bugünkü Anapa ve Sohum şehirleri arasındaki topraklara yerleştikleri tahmin edilmektedir. Daha sonra Abhaz, Abaza, Çerkes ve Ubih (Ubihlar çoğu Çerkesler tarafından bir Çerkes kabilesi olarak kabul edilir) halklarına ayrıştılar.*” (Richmond, 2018: 3). Burada Abhaz, Abaza, Çerkes ve Ubih olarak Çerkeslerin 4 gruba ayrılmasının doğru olmadığını ifade edebiliriz. Çünkü Abhazlar ve Abazalar aynı kökten geldiği için bu ikisi ancak bir grup oluşturabilir¹. Yazarın da belirttiği gibi Çerkesler tarafından Ubihların bir Çerkes boyu olarak kabul edilir, sadece Çerkesler değil bazı araştırmacılar da Ubihları bir Çerkes boyu olarak kabul etmektedir. Ubihlar² Çerkesce ile yakın bir dil konuşurlardı. Fakat bunların neredeyse tamamı sürgün edildiği için ve Kafkasya’da Ubihca konuşan kalmadığı için günümüz araştırmacılarının eserlerinde bile bir Kafkas halkı olarak yer vermediklerini görüyoruz.

“13.yüzyılda medeniyetlerini yok eden Moğollar tarafından ‘*yol kesen*’ anlamına gelen Çerkes adıyla anılıyordu.” (Richmond, 2018: 3). Çerkes isminin Moğollar tarafından verildiği ve “*yol kesen*” anlamına geldiğinin doğru olmadığını düşünüyorum. Çünkü Moğollardan önce de Çerkezler için bu sentaksa yakın adlandırmalar kullanılmıştır. “...Grekler (eski Yunan) tarafından batı Kafkasya’da yaşayan halklara verilmiş olan ‘*Kerket*’ veya buna yakın bir ismin değişerek bugünkü şekline geldiği görüşüdür. İkincisi ise ‘*Toprağı işleyen*’ anlamına gelen ‘*Jarkaz*’ kelimesinin zaman içinde değişerek ‘Çerkes’ halini almış olmasıdır. ‘Çerkes’ isminin ilk defa Plano de Carpini tarafından 1215 yılında kullanıldığı bilinmektedir.” (Altın,2017). Görüldüğü gibi Plano de Carpini’nin bu ismi kullanması Moğolların, Çerkeslerle karşılaşmasından öncedir. Burada emin olduğumuz tek doğru ise Çerkeslerin kendilerini tarihten beri Çerkes olarak tanımlamadıklarıdır. “Türk, Tatar ve Ruslarca ‘Çerkes’ (*Tcherkesse*), Avrupalılarca ‘*Sirkasiyen*’ (*Circassien*), Araplarca ‘*Seakise*’; diğeri de Çerkeslerin en

¹ “14-15. Yüzyıllarda Abhazlardan ayrılarak Kafkas Dağları’nın kuzeyine göç eden ve kendilerine Aşuva, Aşkaruva adlarını veren bazı etnik gruplar Abaza (ya da Abazin) adıyla tanınmaktadır.” (Tavkul, 2015: 125)

²“1864 yılında tamamı Osmanlı topraklarına sürüldükleri için bugün Kafkasya’da Ubih kalmamıştır.” (Tavkul, 2015: 132). Ubihçayı konuşan son kişi Tefvik Esenç’in 1992’de ölümünden itibaren bu dil ölü diller sınıfına dahil edilmiştir. Bkz. TEVFİK ESENÇ AND THE UBYKH LANGUAGE “<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/305216>”. Ayrıca BagratSinkuba tarafından 1990 yılında yazılan “TheLast of theDeparted” isimli roman Ubih dilinin trajedisini ve Tefvik Esenç’in hayatından esinlenerek yazılmıştır. Eser Türkçeye “Son Ubih - Bir çağa Tanıklık-“ ismiyle çevrilmiştir.

eski zamanlardan beri bizzat kendilerini tanımladıkları 'Adige'dir. Kısaca, Çerkeslere 'Çerkes' adını yabancılar, Adige adını ise kendileri vermiştir; dolayısıyla 'Çerkes' adı yabancı iken 'Adige' ise millidir." (Kalaycı, 2015).

17. yüzyılda 1 milyon kadar Çerkes halkın var olduğu tahmin edilmektedir. Genellikle sert iklimde Kuzey Kafkasya dağılığında göçebe tarzı yaşam ve komünal hayat sürmekteydiler. Fikir birliği toplumsal hayatta esastı. "Çerkeslerin gerçek *dini Adigelik* olarak tercüme edilebilecek olan *Adigağa* idi (ve halen de bir nebze öyledir.) Adigağa denilen şeyin temel ilkeleri ataların hatırası, Çerkesya'nın bu atalar yurdu olduğu bilinci ve başka yaşam şekillerine ve dini inançlara hoşgörüdür. Adigağa'nın uygulamadaki karşılığı, Çerkeslerin toplumsal yaşamı düzenlemede kullandıkları hukuksal-ahlaki-kurallar olan Adige Habze'ydî.³" (Richmond, 2018: 7). (Tharı'ue) kan kardeşliği bireyler arası sadakat, (P'ur) klanlar arası sadakat, misafirperverlik (Çerkesin kapısına gelen herkes aileden sayılır.) Çerkes toplumundaki bazı kurallardı. Avul diye adlandırılan 3-5 geniş aileden oluşan birlikler halinde yaşıyorlardı. Yönetimde 40 yaş üstü insanların sözü geçmekteydi "*Thamadepşi*" olarak adlandırılan liderlik makamı vardı bu makam için klanlar kabileler arası çatışmalar yaşanmaktaydı. Çerkeslerin dine yaklaşımı alışlagelmiş bir yaklaşım değildi. Merkezi teşkilat zayıftı. Zaten Çerkes yaşam tarzı Merkezi otorite düşüncesine tersti. Bu yüzden istikrarlı birleşik bir devlet kuramamışlardı sadece Kabartaylar ileri bir feodal yapı geliştirdiler. "Bugünkü Karaçay-Çerkes'ten doğuda Çeçenya sınırına kadar 320 km'lik bir alana hakimdiler. Kabartaylardan bir klan ayrılıp Besleneyleyler olarak batıya gitti."⁴ (Richmond, 2018: 4). Temirgoylar, Hatukaylar, Mahoşlar, Hımışlar, Bjeduğlar, Çeçenaylar, Şapşığlar, Ubıhlar Kabartaylardan ayrılan büyük klanlardı.

Eserde Rusların iddia ettiği gibi Kafkas haklarının Ruslara karşı her zaman düşmanca bir tutum içinde olduğunun yanlış olduğunu görüyoruz. 1557'den beri Rusya ile müttefik olan Kabartaylar bir süre güçlü komşularıyla dostane ilişkiler kurmaya çabaladılar. Fakat Büyük Petro'nun gözünü İran ve Hindistan'a dikmesinden sonra Ruslar, Kuzey Kafkasya halklarına komşu olarak bakmayı bırakmış fethedilmeyi bekleyen tebaa muamelesi yapmaya başlamıştır. Bu tutumun ilk işareti 1736-1739 Rus-Osmanlı savaşı sonrası imzalanan Belgrad Antlaşması ile ortaya çıkmış, görüşmelerde Kabartaylar müttefik olmaktan çıkartılıp iki ülke arasında tarafsız bir tampon bölge ilan edilmiştir. Böylece Kabartaylar antlaşmanın etkisiyle saldırılara savunmasız bırakılmıştır.

Volinsky, Pavel Tsitsianov, Bulkagov, Ermolov gibi üst düzey yönetici ve komutanların soykırımında çok büyük ve aktif roller oynadıklarını görüyoruz. Özellikle

³ "...Dini ifade için adet, gelenek, görenek gibi kavramlarını daha ihtiva eder şekilde sonradan *habze* kelimesini kullanmışlardır. Adige dilindeki bu *habze* kelimesinin Türkçedeki *töre* kelimesi kısmen karşılayabilir." (Temizkan, 2018: 354).

⁴ Yazara göre Kabartaylar doğudadır ve Kabartaylardan kopan Besleneyleyler batıya göç etmişlerdir. Fakat farklı kaynaklarda Kabartayların aslında daha batıda iken Tatarların baskılarıyla doğuya göç etmek zorunda kaldıkları yazılıdır. "*Kabartaylar'ın esas yurtları Kuban civarı idi; fakat XIII. yüzyılda başlayan Moğol saldırıları üzerine bugün buldukları bölgeye gelerek yerleştiler.*" (Dursun, 2001, 12-13)

Aleksey Ermolov⁵ kitapta “soykırımın büyük babası” (Richmond, 2018: 25) olarak nitelendirilmektedir. “*Potto, Tsitsianov’un Kafkas halklarıyla ilişkilerinde kullandığı yöntemin Asyalıların özellikle aşağılanmayı talep ettiği inancına dayandığını aktarır*” (Richmond, 2018: 18). Yerel önderlere ve liderlere tehditler ve hakaretler yağdırarak Rusya’nın muazzam büyüklüğünden ve onun yanındaki önemsizliklerinden bahsetmiştir. Pek çok Dağıstanlı şeyhlere yazdığı genellikle “*Güvenilmez Piçler*” (Richmond, 2018: 18) diye başlayan mektuplarda “*Botlarımı kanlarınızda yıkamak için yanıp tutuşuyorum*” (Richmond, 2018: 18) gibi sözler kullanarak köyleri yakıp yıkmaya, tüm nüfusu topraklarından çıkartmaya yemin edecek derecede ileri gitmiştir. “Asyalıların sadık kalmasının tek yolunun *uzlaş*ı değil *işgal ve asimilasyon* olduğuna inanıyordu.” (Richmond, 2018: 18) Bu tür bir davranış Kafkas halklarını isyana teşvik etmek ve böylece işgal için bahane olarak kullanılmak için yapılmıştır. “1810 başlarında Bulkagov, Kuban’a girdi ve köyleri yaktı, tahkimatları yıktı, dağlıların girilemez olarak gördüğü alanlara girdi. Birliklerini hızla Kabartay ovalarına indirdi 25.000 baş hayvanı önüne katarak hepsine el koyup hat⁶ üzerindeki köylülere dağıttırdı. Her şeyini neredeyse kaybeden Kabartaylar Bulgakov’un tüm şartlarını kabul ederek barış istemek zorunda kaldı.” diye aktarır. (Richmond, 2018: 18)

Eserde Ermolov’un yaptığı katliamlarda yer bulmuş: acımasız yöntemler kullandığı, ürünleri yok ederek halkı açlığa mahkûm ettiği, köyleri yağmaladığı, erkeklerin kılıçtan geçirilip kadınların ırzına geçilmesi gibi canice eylemlere giriştiği üstelik bunu da bu halklara unutamayacakları bir ders vermek için yapıyor olması ayrıca dikkat çekicidir. Dağıstan ve Çeçenya halkları tarafından korkuyla anılan Ermolov’un ise 1812 Savaş Gazisi ve Kafkasya Kahramanı olarak Kafkasya’da birçok yere anıtlarının dikildiğini görüyoruz. Hiç şüphesiz bu durum Rusya’nın Kafkasları işgal edip halkını asimile edebilmek için yaptığı katliamlardan zevk alan Ermolov’u görevlendirmesi ve savaş sonunda Ermolov’u savaş kahramanı ilan ederek, anıtlarını yaptırması ki bunu Kafkasya’da yaptırması Ermolov’un insanlık tarihinde nadir görülür türden katliamlarının savunucusu olduğu sonucunu çıkartmamıza neden olmaktadır. Kafkasya’nın birçok yerinde General Yermolov’un anıtı inşa edildiği gibi Kafkasya’nın işgalinde görev almış; General Lazarev, Mikhail Romanov, Mareşal Alexander Suvorov, Grigory Rashpil gibi isimlerin de anıtları inşa edilmiştir. Konolizasyon ve işgale önderlik eden isimlerin, yaptığı katliamlarla tarihe geçmiş kişilerin Kafkasya’da dikilen bu anıtları⁷: Kafkas halklarını psikolojik olarak ezmeyi amaçlayan, bağımsızlık gibi hareketlere kalkıştırlarsa başlarına neler gelebileceğinin işareti olan tarihi ve sosyal bir mesaj özelliği taşımaktadır.

Kafkas halklarının katledilmesinin sebeplerinden birini de yazar şöyle açıklamaktadır: “Kafkasya halkları Rusya’nın hiçbir işine yaramadığı gibi sadece

⁵Aleksey Ermolov: Farklı kaynaklarda Aleksey Petroviç Yermolov olarak kaydedilen Kafkasya Başkomutanlığı yapmış Rus general.

⁶ Don-Volga hattı üzerindeki Kazaklar kastediliyor olmalı. Çünkü yine eserde ilerleyen sayfalarda sürgünden sonra boşalan topraklardan öncelikle verimli olanlar Rus subayları arasında paylaşılıp, yarısından çoğu da yine Kazaklara dağıtılacaktır.

⁷ Kafkasya’nın işgalinde görev alan ve anıtları dikilen isimler için Çerkes Enformasyon Ofisi tarafından hazırlanan rapora bkz.: “https://circassian-info.org/wp-content/uploads/2020/09/CIO_07092020.pdf?fbclid=IwAR1JDw0FAnWyZR4lhawp8e97AAAtYH WvD7D4rw3b0xHrYICabQ_Ud8wmS4E4”.

Hristiyan toprakları olan Gürcistan ve Ermenistan' a seyahatin önünde bir engel olarak duruyordu.” (Richmond, 2018: 30)

Rusya ile Osmanlı Devleti arasındaki savaşlarda Rusya'nın üstünlüğü buna mukabil imzalanan antlaşmalar ile Karadeniz hâkimiyetinin Ruslara geçmesi, Rus kuvvetlerinin İstanbul'a kadar gelmesi İngiltere ve Fransa gibi Avrupalı devletleri rahatsız etmiştir. Özellikle Rusya'nın Kuzey Kafkasya'da hakimiyetini güçlendirerek İran ve Hindistan hedeflerine yaklaşması İngilizlerin de Kafkasya politikalarına dahil olmasına neden olmuştur. İngiltere'nin Çerkesleri örgütlemek, birleşik Çerkes devleti kurmak, Rusların Karadeniz hâkimiyetini engellemek maksadıyla ajanlık faaliyetleri, gizli yapılanmalar, kışkırtmalar, sivil organizasyonlar, medya gücü kullanmak suretiyle girişimlerde bulduklarını görüyoruz. Ancak bunda başarılı olamayan İngiltere'nin, Çerkesler kitleler halinde imha edilip sürgün edilirken herhangi bir girişimde bulunmaması yani izlediği iki yüzlü siyaset yazar tarafından haklı olarak eleştirilmektedir.

1860'lardaki nihai işgalin, Çerkeslere getirdiği toplu ölüm ve imhayı Rus Subay İvan Drozdov'un şu sözlerle savunduğunu görüyoruz “İnsanlık böylesine büyük felaketleri bu kadar ileri noktalarda nadiren görmüştür, fakat düşman dağlılar üzerinde sadece dehşet ve ölüm etki yaratabilir ve onları yaşadığı ormanlardan çıkartabilir” (Richmond, 2018: 71)

Kafkasya cephesinde askerlik vazifesi yapan dekabristlerden olan Nikolay Lorer 1837'de General Grigory Zass tarafından makamına çağrıldıktan sonra gördüğü manzara karşısında anlattıklarıyla “General odasına girdiğimde katlanılmaz bir kokuyla irkildim ve Zass gülerek bize adamlarının yatağının altına kellelerle dolu sandıklar yerleştirdiğini söyledi. Zass'ın vaat ettiği (Çerkeslere salacağı) terör sözünü desteklemek üzere, Çerkeslerin başları Prochny Okop'ta özel olarak yapılmış bir tepe üzerinde mızraklara takıldı ve sakalları rüzgârda savruldu.” (Richmond, 2018: 72) yaşanan vahşeti bir Rus askerinin gözünden aktarmıştır.

Ruslar askeri güç kullanarak katliamlar yapmanın dışında ekonomik sindirme politikaları uygulayıp, halkı açlıktan ölme derecesine getirerek yok etmeyi de amaçlamıştır. Örneğin bunun fikir babası amiral Lazar Serebryakov'un çara önerisi şu şekildedir: “21 Mart 1841'e siz macestelerine Natukayları en kötü koşullara sürüklemek için hiçbir zaman daha iyi bir koşullar olmadığını, 1839'dan sonraki kötü hasattan sonra dağlarda genel bir yiyecek sıkıntısı olduğunu, eğer güçlerimiz yazın saldırır ve mahsulü yok ederse gelecek kışa kadar hepsinin açlıktan öleceğini bildirdim.” (Richmond, 2018: 75)

Rusların Kafkaslarda izlediği politikalardan birinin de Kafkas halklarını göçe zorlayarak vatanlarını terk ettirmeye çalıştıkları olduğunu görüyoruz. Bu önceden planlamıştır ve aşamalı olarak uygulamaya konulmuştur. Göç etmek istemeyenlerin elinden toprakları alınıp Kazaklara dağıtılmıştır. Böylece vatanlarında hayatlarını idame ettireceklerine dair umutları tükenenler göç etmek zorunda kalmıştır. Richmond bu durumu şu satırlarla anlatır: “Ruslar, Çerkeslerin bir bölümünü Osmanlıya sürme düşüncelerini Osmanlı Devletinden bile saklamış ilk sürgünleri Mekke'ye yapılan kısa süreli ziyaretler olarak göstermişti.” (Richmond, 2018: 88-89) “Fakat ülkeye ayak

bastıklarında pasaportlarına Rus görevliler tarafından el konuluyordu. Durumu fark eden Osmanlı St. Petersburg'a göçmen sayısının sınırlandırılmasını isteyen yazılar yazmaya başladılar." (Richmond, 2018: 89) "Aslında Ruslar Çerkesleri kendi topraklarından çıkartmak için çoktan tüm mevcut araçları kullanmaya başlamıştı. Olşevsky - Evdokimov'un Natukay topraklarına el koyma ve bunları Kazaklara dağıtma politikasının Natukayları gönüllü olarak Osmanlı'ya göçe zorlanmıştır." (Richmond, 2018: 103). Rusların bunda kısmen başarılı olduğunu da görüyoruz. Ruslara karşı başarılı bir direnişte bulunsalar da topraklarının çoğunun Kazaklar tarafından işgal edilmesi onlara iki seçenek bırakmıştı: Ya Rusya'nın hakimiyeti kabul edecek ya da göç edeceklerdi. Kont Evdokimov'un zeki ve sinsince planı⁸ işe yaradığı Osmanlı topraklarına göç etmek isteyenlere serbest geçiş hakkı tanınmıştır.

Evdokimov'un asıl niyetini 1862 Eylül tarihli bir mektubundan anlıyoruz: "Teslim olmayı kabul etmeyen kabilelerin Osmanlı'ya sürgünü... şüphesiz bizim tarafımızda önemli bir sorun yaratmaksızın, mümkün olduğunca savaşın kısa sürede sonlanmasını sağlayacak önemli bir ulusal önlemdir." (Richmond, 2018: 103). Tüm bu yaşananları ve önceden beri planlanıp uygulamaya konulan siyaseti Richmond şu satırlarla açıklar: "Burada dile getirilmeyen niyet, Rusların kendi anavatanlarını savunmaya devam ederlerse gerektiğinde Çerkeslerin hepsini öldürme konusunda tereddüt etmeyecekleriydi." (Richmond, 2018: 104).

Kafkasya Kurmay Başkanı Aleksander Kartsov "...dağlılara karşı alınan önlemlerin vahşice olduğunu fakat şiddetli ihtiyaçların kendilerini buna zorladığını iddia eder ve şöyle devam ediyordu. Elli yıllık deneyim bizi bir yönetimleri olmayan, hırsızlık ve haydutluğun kötü bir şey olduğunu dahi anlamayan bir halkla barış olmayacağı konusunda ikna etmiştir." (Richmond, 2018: 104). Buradan da görüyoruz ki Rusların gözünde Kafkas halkları oturup konuşulacak kadar insani vasıfları taşıyorlardı. Bu yüzden yok edilmeliydiler. Öyle görünüyor ki Ruslar, etnik kıyımlarla yok ettikleri halklara insan nazarıyla bakmaya başlamadığı sürece soykırım suçlamalarını kabul etmeyeceklerdir.

İngiliz ve Fransızların Rusya'nın Karadeniz'e hâkim olmasını ekonomik bir tehdit olarak görmenin yanında Rusların Kafkasları aşarak İran ve Hindistan'a yapabileceği seferlerinin kendi sömürgelerine zarar verebileceği endişesiyle Çerkesleri destekleme girişimlerinde bulundularsa da bunda başarılı olamadıklarını söylemiştik. Kendi kaderine terk edilen Çerkesler için 1864 yılında kanlı büyük katliam kaçınılmaz oldu ve Ruslar, Kafkasya yerlilerinin neredeyse 4'te 3'ünü yok etti.

Çerkes direnişi, sürgünler, katliamlar ve çatışmalar 1864'te Çerkeslerin ulusça yok edilmesine kadar devam etti. Soçi' den 25 mil içerde yaklaşık 550 metrelik yükseltide bir zamanlar Kbaada (Korunaklı vadi) olarak bilinen bir vadi Çerkesler ve onların Abhaz müttefiklerinin Mayıs 1864 Ruslara karşı son direnişini yaptıkları yer. Ruslar 1869 da buraya son çarpışmada alana dökülen kan nedeniyle 'Krasnaya Polyana' (Kızıl Çayır) adını vermişlerdir. Zafer den sonra Ruslar burada bir resmigeçit ve zaferin mimarı olan subaylara madalyalarını verirken Çerkeslerde sahilde kendilerini Osmanlı'ya götürecek

⁸ "Berje durumlarının artık katlanılmaz hale geldiğini ve Kont Evdokimov'un bunu çok iyi anlayıp Rus hakimiyetini kabul etmeyenler için Osmanlı'ya serbest geçiş vererek bundan zekice bir çıkış yolu bulunduğunu yazar" (Richmond, 2018: 103),

gemileri beklerken binlercesinin öldüğü Soçi'ye sürüldüler. "Rus Subayı İvan Drozdov Soçi'deki manzarayı şöyle tarif eder: 'Yolda gözlerimiz insanı şok eden bir görüntüyle karşılaştı. Köpeklerin kısmen parçalayıp yedikleri kadın, çocuk, yaşlı cesetleri; açlıktan ve hastalıktan bir deri bir kemik kalmış, neredeyse ayakları üzerinde duramayacak kadar güçsüz, bitap ve daha canlıyken köpeklere av olmuş sürgün insanlar.'" Richmond, 2018: 2-3)

Sürgünler sonrası Çerkesler; Balkanlar, Ortadoğu ve hatta Amerika'ya kadar dağılım gösterdiler. Bulgaristan, Sırbistan, Trabzon, Samsun, Adapazarı, Sakarya, İstanbul, Suriye, Ürdün, New Jersey...gittikleri yerlerde sosyo-ekonomik sıkıntılar, açlık-sefalet, etnik çatışmalar gibi birçok sorunlarla başa çıkmaya çalıştılar. Kimi zaman bu savaşı kaybedip asimile oldularsa da yer yer kimliğini koruyup günümüze kadar dirençli bir şekilde uzandılar. Bunun örneği olarak Ürdün Çerkesleri, Suriye Çerkesleri, Türkiye Çerkesleri anlatılmaktadır.

Çerkeslerin göç ettiği yerlerden biri olan Balkanlarda ikinci bir etnik kıyıma maruz kaldılar. 1876 yılında radikal Bulgarların Müslüman köylere saldırıp yakıp yıkmaları, 1000 kadar Müslümanın katledilmesi üzerine, bölgede yaşayan Müslümanlardan kendilerini savunmaları için gönüllü birlikler vücuda getirilmiş, bunlar içinde Çerkesler de yer almıştır. 1877- 1878 Osmanlı-Rus savaşı patlak verdiğinde Rusya destekli Bulgar ve Sırların, Müslümanlara karşı uyguladıkları terör ve zorbalıktan da etkilenerek tekrardan buradaki evlerini de terk etmek zorunda kalmışlardır.

Çerkesler sürüldükleri bölgelerde etnik, sosyo-kültürel ve dil yönünden sıkıntılar yaşamış olsalar da genellikle birlikte yaşadığı topluluklara ayak uydurarak tutunmaya çalışmışlardır. Bunda kısmen başarılı olmuşlardır. Ortadoğu'daki Çerkesler 1918 yılına kadar Osmanlı Devleti'ne sadık kalırken, bölgede Arap milliyetçiliğinin artarak Arap siyasi gücünün ortaya çıkmasıyla bu durumun değiştiği görülecektir. Arap birliklerinin yanında yer alarak bu defa Araplara sadık millet olurken, Osmanlı'nın karşısında yer almışlardır. Yine 1948 Arap-İsrail savaşında da Arapların yanında yer alarak sadık millet olduklarını göstermiştir.

Kafkas dağlılarının uğradığı katliamlar 1830-1860 yılları arasında Avrupa gazetelerinde yer alırken, uğradıkları büyük soykırım sonrası Avrupa sessizliğe bürünmüş, 1900'lü yıllara gelindiğinde tamamen unutulmuştur. Ta ki Soçi Olimpiyatlarına kadar.

Yazar 2014 Kış Olimpiyatlarının Soçi'ye verilmesi ve Çerkez aktivizminin buna tepkisi ve verdiği mücadeleye de değinmektedir. Dünya Olimpiyat komitesinin 2014 Kış Olimpiyatlarının Soçi'de yapılmasına Çerkeslerin Kızıl Çayırdaki katlinin 150. yıl dönümünde karar vermesiyle Çerkes Organizasyonları ve Çerkes aktivistleri harekete geçirmiş, tüm dünyanın gözlerini uluslararası bir organizasyonda Çerkes Soykırımına dikilmesine bir anlamda vesile olmuştur.

Son olarak yazar bir Rus gencinin Kafkas bir genç tarafından öldürüldüğü 6 Aralık 2010 Çerkesov davası hakkında bilgiler veriyor. Rus halkının ve devletinin Çerkeslere eşit vatandaşlar olarak davranmaya hala hazır olmadıklarına, atalarının onlara yönelik suçlarını tartışmaya hazır olmadıklarına kanaat getiriyor. Buna örnek

olarak da “Başbakan Putin’in Kafkasya halklarının karantinaya alınarak etnik Rusların onların varlığıyla ‘rahatsız edilmemesi’ önerisini...” (Richmond, 2018: 237) gündeme taşıyor ve Kafkasya’da soykırımın hala devam ettiğini belirtiyor.

KAYNAKLAR

Altın, H. 2017. XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti’ne Yapılan Çerkes Göçleri (Çerkes Sürgünü). *Belgi Dergisi*, 2 (14), 580-591.

Durhan, Ö. 2014. TEVFİK ESENÇ AND THE UBYKH LANGUAGE. *Tehlikedeki Diller Dergisi*, 3 (4), 267-269. “<https://dergipark.org.tr/tr/pub/tdd/issue/29410/314920>”

Kalaycı, İ. 2015. Tarih, Kültür ve İktisat Açısından Çerkesya (Çerkesler). *Avrasya Etüdüleri*, 47 (1), 71-111.

Richmod, W. 2018. *Çerkes Soykırımı*. (Çev. Boz, E.). Ankara: Koyusiyah Yayıncılık.

Tavkul, U. 2015. *Kafkasya Gerçeği*. İstanbul: Selenge Yayınları.

Temizkan, A. 2018. *Araftaki Kafkasya*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.

İnternet

Dursun, D. 2001. “Kabartaylar”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 24, 12-13. (<https://islamansiklopedisi.org.tr/kabartaylar>)

Sönmez, M. 2019. “WalterRichmond ile Söyleşi (Çev. Koca-Beslenay, Ş.). (<http://cerkesya.org/yazilar/roportaj/item/1603-walter-richmond-ile-soylesi>) & (<http://www.circassianworld.com/new/interview/1365-interview-wrichmond-june-2009.html>). (05.05.2021 tarihinde alınmıştır).

Çerkes Enformasyon Ofisi'nin hazırladığı rapor: “https://circassian-info.org/wp-content/uploads/2020/09/CIO_07092020.pdf?fbclid=IwAR1JDw0FAnWyZR4lhawp8e97AAAtYHWvD7D4rw3b0xHrYICabQ_Ud8wmsS4E4”

Yermolov Bir "Kahraman" mı? “<https://www.kaffed.org/bilgi-belge/soykirim-surgun/item/2615-yermolov-bir-kahraman-m%C4%B1.html>”